

Forráslista-kezelő rendszer megvalósítása egy egyetemi könyvtárban

Az utóbbi években az ajánlott olvasmányok összeállítása és szolgáltatása terén egyre nagyobb az érdeklődés a forráslisták (resource lists) iránt a felsőoktatásban. A korábbi hagyományos, papír-alapú olvasmánylistákat (reading lists) egy jóval kényelmesebb, rugalmasabb, összetettebb megoldás váltja fel. Már a szoftverfejlesztők is felismerték, hogy az elektronikus alapú, újgenerációs forráslisták új irányt adhatnak a felsőoktatási módszereknek, és ebben a folyamatban az egyetemi könyvtárak szerepe fontosabbá válhat.

Az online forráslistákkal párhuzamosan megjelent két új fogalom: virtuális tanulmányi portál (Virtual Learning Portal, VLP) és virtuális tanulmányi környezet (Virtual Learning Environment, VLE), a kereskedelemben kapható legtöbb VLP és VLE szolgáltatásai azonban meglehetősen szerények voltak korábban. Néhány egyetem saját fejlesztésbe fogott, és önállóan üzemeltette és tartotta karban a saját rendszerét, és voltak nyílt forrású megoldások is. Sok egyetemen a virtuális olvasmánylista szervezése gyakran megkerülve a helyi könyvtár szolgáltatásait, az intézménnyel összeköttetésben nem lévő adatforrásokból szervezetlenül próbáltak bibliográfiai tételeket kinyerni, és általában nem használták a helyi integrált könyvtári rendszereket (Library Management System, LMS) sem, pedig célszerű a könyvtár OPAC-jára, a meglévő állományra támaszkodva összeállítani az olvasmánylistákat. A kereskedelmi szoftvergyártók különböző sikerrel próbálták meg zökkenőmentesen integrálni a forráslistákat, a virtuális tanulmányi helyeket, a forrásfeltáró és -szolgáltató környezetet, de nem tudták kielégíteni a három fő felhasználói csoport, az oktatók, a hallgatók és a könyvtárosok legfontosabb, egymástól eltérő igényeit.

A *Talis Aspire* forráslista-kezelő rendszere (Resource List Management System, RLMS) segítségével a *Nottinghami Trent Egyetem* (*Nottingham Trent University, NTU*) könyvtári és tanulmá-

nyi szolgálata (Libraries and Learning Resources, LLR) sikerrel vezetett be egy új online szolgáltatást, amely együttműködik a VLE-vel, kapcsolatban van a könyvtári munkafolyamatokkal, fejlesztése a felhasználói visszajelzések figyelembevételével folyamatosan zajlik, és már az első teljes évben egyértelmű volt a sikere.

A forráslista-szolgáltatás problémája

A projekt indítása előtt az NTU hallgatói két fő problémával szembesültek az ajánlott olvasmányokkal kapcsolatban: egyrészt képtelenek voltak megtalálni az oktatók által számukra kijelölt anyagokat, másrészt nem minden oktató állított össze a kurzus elvégzését segítő listákat, eltérőek voltak a formátumok. Az egyetem felismerte, hogy a meglévő környezetet sürgősen és teljesen át kell alakítani, ezért az LLR-t azzal a feladattal bízta meg, hogy biztosítson egy teljes körű forráslista-szolgáltató megoldást, amely a 2010/2011-es tanévben már élesben működhet.

A sikeres forráslista-szolgáltatás széles körű egyetemi támogatottságot és együttműködést követel, a szoftver önmagában ugyanis kevés a sikerhez, annak csak az alapját és lehetőségét teremti meg. Meg kell változtatni a meglévő gyakorlatot és kulturális beidegződést mind a könyvtári szolgáltatás, mind pedig a tágabb oktatási intézmény esetében. Az új rendszer sikeres bevezetéséhez elengedhetetlenek továbbá a főbb mutatószámok, amelyekkel mérni lehet, hogy mennyire elégedettek a hallgatók a könyvtári szolgálat által elérhetővé tett forrásokkal, illetve mennyire elkötelezettek a szolgáltatás iránt.

A forráslista szoftverkörnyezete

Már a 2000-es évek elejétől léteztek hasonló LMS-szolgáltatásokat nyújtó vállalkozások a piacon, de

viszonylag kevesen voltak, a szoftvereik kevésbé voltak színvonalasak, szerény volt az ügyfélkörük, közülük többen időközben meg is szűntek. Bár 2010-ben még éretlen volt a piac, nagy vonalakban már megfogalmazódott, hogy milyen követelményeknek kell megfelelnie egy korszerű RLMS-rendszernek. Talis List nevű olvasmánylista megoldásával a Talis már korábban is a többieknél nagyobb ügyfélbázist tudhatott magáénak, amikor azonban 2010 és 2012 között új kereskedelmi forráslista-szolgáltatók jelentek meg a piacon, Aspire nevű megoldását három év alatt az Egyesült Királyság több mint 50 felsőoktatási intézményében vezették be, amivel egyértelműen piacvezető lett. A Nottinghami Egyetem 2010-ben úgy döntött, hogy a Talis két másik ügyfele mellett az LLR lesz a harmadik „első fecske”, hogy befolyásolni tudja a termék további fejlesztését.

Talis Aspire

A Talis Aspire az SaaS (Software as a Service) modellre épül. A szolgáltatás szükség szerint összekapcsolható helyben (vagy távolban) futó alkalmazásokkal is, alapvetően azonban egy felhőalapú, több szervezet által párhuzamosan igénybe vehető szolgáltatás, amelynek motorja nem egy hagyományos relációs adatbázis, hanem egy olyan architektúra, amely egymással összekapcsolt adatokra épül, és szorosan igazodik a társaság nyílt adatmodellezésre és szemantikus webre épülő tágabb stratégiai célkitűzéséhez. A listák létrehozásához, szerkesztéséhez, publikálásához (vagy visszavonásához és archiválásához) hitelesítés és jogosultság szükséges. A listák tartalmához közvetlen hivatkozásokon keresztül szabadon, illetve az alkalmazás saját, szervezeti szintű keresőmotorján keresztül lehet hozzáférni.

Az oktatók egy online szerkesztő felületen hozhatják létre és publikálhatják forráslistáikat, aminek legfontosabb eszköze a fogd-és-vidd (drag-and-drop) alapú felhasználói felület. A listákra korábban könyvjelzővel ellátott könyveket, folyóiratcikkeket, videókat vagy weboldalakat vehetnek fel, névvel ellátott, egymásba ágyazható csoportokba szervezhetik őket, széljegyzeteket adhatnak hozzájuk. A félkész állapotban lévő listákat elmenthetik úgy is, hogy a hallgatók ne lássák őket. A lista publikálása után az oktató tovább dolgozhat a listán, amelyet a diákok mindaddig nem láthatnak, amíg a régít felül nem írja vele.

A könyvtár állományában fellelhető egy-egy tétel esetében a Talis Aspire teljes nézetben és valós időben mutatja, hogy bent van-e, ad-e a könyvtár online kutatási anyagaiban a tételre mutató közvetlen hivatkozást, és minden rekordnak van-e az adott forrásra mutató kattintható hivatkozása is. A szolgáltatás lehetőségeit mutatja például az is, hogy az oktató által könyvjelzővel ellátott YouTube videót a hallgató közvetlenül a Talis Aspire-ban tekintheti meg.

Az oktatóknak több lehetősége is van a forráslisták könyvjelzőinek kezelésére. Így például ISBN-számot, digitális azonosítót vagy (az LMS-ből) LCN-számot, továbbá különböző, keresésekből származó metaadatokat vehetnek fel a Talis Aspire keresőképernyőjén, egy JavaScript alapú könyvjelzőkód pedig többféle böngészőben is egy kattintásra kibontja őket. ISBN-szám esetén a rendszer először a helyi katalógusban keres.

A közzétett listákhoz a hallgatók tárgyszavak vagy különböző azonosítók, például kurzuskód alapján, a Talis Aspire-ben keresve vagy a VLE megfelelő részén található közvetlen hivatkozásokkal férhetnek hozzá. A felhasználói adatok a Talis Aspire több ügyfelénél is azt bizonyítják eddig, hogy ha lehet, a forráslisták eléréséhez a hallgatók a VLE közvetlen hivatkozásait választják a legtöbbször.

Az oktatók tartalomszerző munkája és a hallgatók kutatásai mellett a munkamenet harmadik eleme a könyvtári ellenőrzés, amikor a tanár a fontossági sorrenddel és akár szabadszöveges megjegyzésekkel is kiegészített listát elküldi a könyvtárnak, amely a felülvizsgálat után intézkedhet a hiányzó, vagy nem kellő példányszámban rendelkezésre álló tételek beszerzéséről. A tanár és a könyvtár között folyó párbeszédet, továbbá az egyes eseményeket a tételek szintjén nyomon lehet követni. A Talis Aspire legújabb verziója bevezette az „állomás” fogalmát, amely listasintű munkamenetet tesz lehetővé. Az „állomás” szolgáltatás engedélyezésével a lista egyes tételeit egy-egy dolgozóhoz lehet rendelni, és a műveleti állomásokon áthaladó forráslistákat a teljes lezárásig nyomon lehet követni.

A Talis Aspire megvalósítása

Az NTU-n az új RLMS sikeres megvalósításához elengedhetetlen volt az együttműködés az LLR, a

VLE-támogató csoport, az informatikai csoport szakemberei, az egyetemi vezetők és oktatók között, nem utolsósorban pedig el kellett fogadni az egyetem egységes intézményi környezetét. Ennek során kötelezővé tettek minden kurzus esetében egy minimális online jelenlétet, azon belül pedig kurzusonként egy forráslistát. A tájékoztató munkának köszönhetően nőtt a projekt támogatottsága, és mindenki megértette, hogy itt nem a könyvtár önálló akciójáról, hanem egyetemi szintű kezdeményezésről van szó, amelynek a könyvtár a vezetője és támogatója.

Az NTU elhatározta, hogy egy központilag menedzselte szolgáltatást indít, amelyben az oktatók kezelik a saját listájukat, a könyvtár pedig a listák elemeihez társított relatív fontossági mutató alapján konkrét kötelezettségeket vállal (az anyagok beszerzéséért, engedélyeztetéséért és szolgáltatásáért).

A megvalósítás módja

A felhőalapú SaaS megoldásnál a Talis Aspire megvalósítását a Talis bonyolította, az intézmény részéről csak minimális helyi beavatkozásra volt szükség. A könyvtár vagy a VLE-csoportok a Talis Aspire-ba betöltendő kurzushierarchia adatainak, illetve a hagyományos olvasmánylista adatainak elkészítésében vesznek részt. A Talis külső rendszerekkel és a helyi LMS-sel is együttműködik, így a szabványos Z39.50-lekérdezés valós időben mutatja az állomány fizikai tételeinek elérhetőségét.

Elkötelezettség és indulás

Az intézményi környezeten túl a forráslisták alkalmazását segítette továbbá az is, hogy külön képzést tartottak az oktatóknak, a könyvtár pedig szerződést kötött az oktatókkal. A könyvtár az RLMS segítségével hatékonyabban tudja kielégíteni a forráslistákat, és gondoskodik róla, hogy a fizikai tételek elegendő példányszáma mellett folyamatosan elérhetők legyenek az elektronikus és online források is. Teljesen átszervezték a beszerzés és állománygyarapítás korábbi rendszerét. A döntések felgyorsítása érdekében a listán szereplő adott tétel jelentősége és a modulban részt vevő hallgatók száma, fizikai tételek esetében pedig a könyvtárban már meglévő példányok száma alapján kidolgoztak egy képletet, a beszerzés terén pedig bevezették az úgynevezett e-elsőbbbségi modellt. A listán szereplő tételek beszerzése egy többlépcsős eljárásról megy keresztül. A dokumen-

tumellátó és -szolgáltató csoport szükség esetén digitalizálással kapcsolatos feladatokat is ellát, aminek része például a könyvfejezetek vagy újságcikkek sokszorosításával kapcsolatos jogi kérdések rendezése.

Hallgatói és oktatói tapasztalatok

A megvalósítás során hallgatókból álló fókuszcsoportokat hoztak létre. Három dologra voltak kíváncsiak: hallgatói szempontból melyek az akkori forráslistarendszer gyengeségei, milyen elvárásai vannak a hallgatóknak a forráslista-szolgáltatással kapcsolatban, és mit gondolnak a hallgatók a könyvtár új forráslista-szolgáltatásáról. A visszajelzések összességében igen kedvezőek voltak, különösen, ami az új rendszer kutatási oldalát illeti. Örömmel fogadták az egyetemnek azt a tervét, hogy a meghirdetett kurzusok 100%-ánál szeretnének naprakész és megfelelően feltöltött forráslistákat biztosítani. A 2011 tavaszán 1000 válaszadó részvételével végzett felmérés is megerősítette, hogy a korszerűsített forráslisták iránt igen nagy az érdeklődés. Az éles üzem kezdete óta is folyamatosan figyelik a visszajelzéseket, és az oktatók képzése mellett elsősorban a rendszer használhatóságára, az alkalmazás esetleges nehézségeinek megoldására és a rendszer által előállított visszajelzésekre figyelnek. A Talis Aspire műszerfala naprakész mutatókat biztosít, amelyek segítségével követni lehet a hallgatók által gyakran használt forrásokat, és meg lehet jelölni azokat, amelyeket alig vagy egyáltalán nem használnak.

A megvalósítás nehézségei

A rendszer minden előnye mellett „első fecsként” az LLR dolgát nehezítette, hogy tanévkezdéskor a szükséges szolgáltatások közül több még mindig fejlesztés alatt állt. A Talis Aspire nyitottsága számos előnyt hozott magával, például a diákoknak nem kellett bejelentkezniük a rendszerbe, ha csak meg szerettek volna tekinteni valamilyen listát. Több oktató viszont aggályosnak tartotta, hogy a szellemi tulajdonának tartott listákat bárki megtekintheti. Az elfoglaltabbak közül sokan nem vették maguknak a fáradságot és az időt, hogy a saját lista létrehozásának, frissítésének és fenntartásának egyébként számukra is vonzó lehetőségeit részletesen megismerjék.

Már a Talis Aspire bevezetése előtt is a könyvtár gondozta az elektronikus forrásokra mutató hivat-

kozásokat, most viszont jelentkezett egy új feladat: biztosítani kell, hogy a hivatkozások rugalmasak és megbízhatók legyenek. A fizetős tartalmaknál komoly nehézséget jelent az állandó közvetlen hivatkozások elérése. Emellett igen heterogén az oktatók által kiválasztott, az interneten szabadon hozzáférhető anyagok köre, és a hivatkozások érvényességének ellenőrzésére is ki kellett képezni az érintetteket. A hatalmas mennyiségű, könyvjelző beépülő modullal még nem kompatibilis online anyagnak csak a legalapvetőbb információit lehet kinyerni, aminek pótlása jelentős mennyiségű manuális munkával jár. Manuális munkára volt szükség a kurzuskörnyezet és az RLMS közötti újraszinkronizáláshoz is. A Talis Aspire-ben bevezetett „időszakok” lehetővé tették a listák átvitelét a következő tanévre, amit 2011 tavaszán tudott először sikeresen megoldani az LLR, azóta ez a Talis Aspire-t alkalmazó helyszíneken már saját menetrend szerint is megoldható.

Az RLMS megvalósítása – áttekintés

A 2012 őszi szemeszter kezdetére az NTU minden éppen oktatót kurzusán már 100% volt a naprakész források aránya, ami a megkezdett projekt legfontosabb sikermutatója volt. Az RLMS segítsé-

gével sikerült a hallgatók által fontosnak tartott akadályt kiküszöbölni, és szorosabbra fűzni a könyvtár és az oktatók együttműködését. Az LLR újraértékelte beszerzési és könyvtárirányítási folyamatait. A Talis Aspire továbbfejlesztett tartalomkezelő szolgáltatásainak köszönhetően a hangsúly most már a rendszer finomhangolásán, illetve a források rendelkezésre bocsátási idejének további rövidítésén van. A technológia azonban csak a lehetőséget biztosítja, ezért a projekt sikerének elengedhetetlen feltétele volt az intézmény elhatározása, és az is, hogy mind a diákok, mind a tanárok ki tudják használni a rendszer adta előnyöket, a könyvtár pedig bizonyítani tudja, hogy segítségével költséghatékonyan tudja biztosítani az intézményben folyó munkához szükséges forrásokat.

/CROSS, Richard: Implementing a resource list management system in an academic library. = The Electronic Library, 33. köt. 2. sz. 2015. p. 210–223./

Császár János
(2. évf. informatikus könyvtáros
MA szakos hallgató
ELTE BTK Könyvtár- és
Információtudományi Intézet)

